

Aan de slag met interlevensbeschouwelijke dialoog

Een praktijkgids voor Brusselse jeugdwerkers

Axcent vzw
Believe it or not, it still matters

INLEIDING

Wie in Brussel met jongeren werkt, kan niet om levensbeschouwing heen. Religie en levensbeschouwing zijn bouwstenen van identiteitsopbouw van jongeren, maar spelen evengoed een rol in hedendaagse maatschappelijke kwesties en thema's.

Maar wat verstaan we precies onder levensbeschouwing, religie, geloof of spiritualiteit? Wat is de meerwaarde van interlevensbeschouwelijke dialoog? En hoe kunnen jeugdwerkers in Brussel hierop inspelen?

Met deze inspiratiegids willen we een antwoord geven op deze vragen en praktische handvaten aanreiken om in de praktijk rond levensbeschouwing en interlevensbeschouwelijke dialoog aan de slag te gaan.

De gids is gebaseerd op gesprekken met Brusselse jeugdwerkpartners, de SALTO-YOUTH publicatie 'The Power of Interfaith Dialogue' en de vele praktijkervaringen van Axcent vzw in het werken met Brusselse jongeren rond levensbeschouwing en interlevensbeschouwelijke dialoog.

GOED OM WETEN

Met 'jeugdwerkers' bedoelen we alle professionals en vrijwilligers die met jongeren werken in jeugdbewegingen, jeugdcentra, organisaties, projecten, enz. Voor de leesbaarheid van de tekst vatten we dit samen onder 'jeugdwerkers'.

INHOUD

1 What's in a name?

2 Jonge Brusselaars en levensbeschouwing

3 De interlevensbeschouwelijke jeugdwerker

4 Aan de slag

5 Methodieken en werkvormen

1. WHAT'S IN A NAME?

Wat bedoelen we precies met levensbeschouwing? Wat is het verschil met geloof, religie en spiritualiteit? En noemen we een activiteit beter een interreligieuze, interspirituele of interlevensbeschouwelijke dialoog?

Binnen het onderzoeksveld van de interlevensbeschouwelijke dialoog wordt misschien wel het meest gediscussieerd over het onderwerp van onderzoek zelf. Geen enkele definitie is volledig sluitend, elke omschrijving heeft beperkingen. Deze publicatie zal geen einde maken aan de discussie over deze verschillende termen. Wel willen we zoeken naar een gemeenschappelijke taal. Daarom starten we deze gids met een overzicht van enkele belangrijke begrippen wat betreft de interlevensbeschouwelijke dialoog.

Dit hoofdstuk is gebaseerd op de tekst die Axcent schreef voor de SALTO-YOUTH publicatie 'The Power of Interfaith Dialogue'.

LEVENSBESCHOUWING?

Religie, godsdienst, levensbeschouwing, levensovertuiging, spiritualiteit, geloof of zingeving. Hoewel ze elkaar soms overlappen, benadrukt elke term verschillende aspecten van hoe mensen zich verhouden tot de betekenis van het leven, het goddelijke, het universum en de wereld.

- **Religie** is een georganiseerd systeem van rituelen en regels. Het is meestal verbonden aan instituties en benadrukt de gemeenschap en verbondenheid. Religies hebben meestal heilige teksten, tradities en morele regels. Ze bieden houvast door antwoorden te geven op grote levensvragen.

- **Godsdienst** is een specifieke vorm van religie die uitgaat van één of meerdere goden en waarin het geloof in die god(en) centraal staat. Elke godsdienst is een religie, maar niet elke religie is een godsdienst.

- **Levensbeschouwing** is een brede visie op het leven en omvat ideeën over wat goed, waardevol en betekenisvol is. Het vormt een kader om de wereld en jezelf te begrijpen en ligt aan de basis van hoe iemand keuzes maakt. Een levensbeschouwing kan zowel religieus als niet-religieus zijn. Voorbeelden van niet-religieuze levensbeschouwingen zijn het vrijzinnig-humanisme, atheïsme, maar ook feminisme en pacifisme.

- **Levensovertuiging** is een persoonlijke, diepgewortelde overtuiging over wat belangrijk of waar is in het leven. Het is meer individueel dan een levensbeschouwing.

- **Spiritualiteit** draait om innerlijke ervaring, verbondenheid en bewustheid. De nadruk ligt op persoonlijke groei en de innerlijke zoektocht naar betekenis of diepte in het leven. Dit kan bijvoorbeeld via meditatie, natuurbeleving of reflectie.

LEVENSBESCHOUWING?

- **Geloof** is het vertrouwen dat iets waar, waardevol of betekenisvol is. Dit kan religieus zijn, maar het kan ook betrekking hebben op niet-religieuze ideeën. Bijvoorbeeld: ik geloof in God - ik geloof in de liefde. Geloof biedt houvast in situaties van onzekerheid. Het beïnvloedt je denken, voelen en handelen.

- **Zingeving** gaat over de zoektocht naar betekenis en een doel in het leven. Het draait om wat het leven waardevol maakt. Mensen vinden zingeving via relaties, werk, hobby's, spiritualiteit of religie. Het helpt om richting te geven aan wie je bent en wat je doet.

De woorden die je kiest, bepalen de **focus** die je in de activiteit wil leggen, maar ook of jongeren zich **betrokken** of net **buitengesloten** voelen. Het gaat erom een term te zoeken die het best aansluit bij de realiteit van de jongeren met wie je werkt.

Besef ook dat de **connotatie** van termen kan verschillen: geloof wordt vaak eerder als religieus geïnterpreteerd, terwijl spiritualiteit de connotatie van zweverigheid kan hebben. Dit wordt nog versterkt in de meertalige context van Brussel, waar termen niet altijd volledig vertaald kunnen worden. Zo maakt het Frans bijvoorbeeld geen onderscheid tussen godsdienst en religie. Beiden worden als 'religion' vertaald.

In deze publicatie gebruiken we de term **levensbeschouwing** omdat we de dialoog willen richten op zowel religieuze jongeren als atheïstische, vrijzinnig-humanistische, agnostische, zoekende... jongeren.

DIALOOG?

Dialoog is meer dan een gesprek of een ontmoeting. Een gesprek of een ontmoeting kunnen leiden tot een dialoog, maar evengoed tot een debat, een controverse of een polemiek. **Hicham Abdel Gawad** *(schrijver en trainer, gespecialiseerd in de islamitisch-christelijke dialoog)* maakt volgend onderscheid tussen deze vier vormen van (verbale) uitwisseling:

- In een **polemiek** is alles toegestaan: beledigingen, persoonlijke aanvallen, de ander vernederen. Alles wordt gedaan om te winnen. Polemiek komt van het oud-Griekse woord ‘polemein’ dat ‘oorlog voeren’ betekent.

- Bij een **controverse** nemen de deelnemers steeds het tegenovergestelde standpunt in van wat de andere zegt. Controverse komt van het Latijnse woord ‘controversus’ wat ‘omkeren, van de andere kant’ betekent. Als de ene ‘zwart’ zegt, zegt de andere ‘wit’. Als de ene ‘links’ zegt, zegt de andere ‘rechts’. Het is een soort spel waarbij de deelnemers elkaar steeds tegenspreken.

- In een **debat** willen de deelnemers nog steeds de uitwisseling winnen en worden er argumenten gegeven om de ander te overtuigen. Er is wel sprake van een gemeenschappelijke basis tussen de deelnemers: bijvoorbeeld twee Brusselse jongeren die dezelfde buurt met elkaar delen. De meeste debatten hebben ook een moderator die de spreektijd bewaakt en ervoor zorgt dat de uitwisseling niet omslaat naar een controverse of polemiek.

- De **dialoog** start op het moment dat de deelnemers zelfs het idee om te winnen laten varen. Er is een gemeenschappelijke basis én een gemeenschappelijk doel: samen bouwen. Het is een poging om de verschillen en tegenstellingen te overstijgen. De verschillen worden niet genegeerd, maar er wordt geprobeerd om er voorbij te kijken en samen te bouwen aan een gemeenschappelijk idee.

Echte dialoog is een **transformerende ervaring**. Het is de overeenkomst tussen twee of meer personen om hun perspectieven te vergelijken en onderzoeken en zo elkaar en zichzelf beter te leren kennen. Het is de mindset om de ander echt te leren kennen en te waarderen. Het is de houding om samen te zoeken en te bouwen.

Dialoog kan je omschrijven als een spier. En het goede nieuws is: spieren kan je trainen. Zo is dialoog een levenslang proces waarin je jezelf blijft ontwikkelen.

INTERLEVENSBESCHOU-WELIJKE DIALOOG?

Interlevensbeschouwelijke dialoog kan je omschrijven als een soort containerbegrip voor alle vormen van interactie tussen mensen met verschillende levensbeschouwingen die samen willen komen tot meer begrip en verstandhouding.

Binnen die veelheid aan vormen van dialoog construeerde **Hicham Abdel Gawad** een ethiek van de interlevensbeschouwelijke dialoog met vier principes die steeds aanwezig zijn:

- **Authenticiteit:** Er zijn geen verborgen agenda's. Alle deelnemers zijn open over hun motieven en willen niet stiekem de andere deelnemers bekeren, ondermijnen of doen struikelen.

- **Delen:** Alle deelnemers zijn bereid om wat belangrijk is voor zichzelf te delen met elkaar. Ze lenen hun tradities uit aan elkaar zodat de ander deze kan ontdekken, zich ermee kan verrijken en voeden.

- **Vrijheid:** Niemand kan gedwongen worden om deel te nemen aan de dialoog. Dialoog heeft geen zin als mensen niet kunnen kiezen om weg te gaan. Elke vorm van dwang of het onder druk zetten van mensen moet worden vermeden. Alle deelnemers zijn vrij om op elk moment uit de dialoog te stappen.

- **Symmetrie:** Alle deelnemers moeten voelen dat ze op hetzelfde niveau staan. En als dit niet het geval is, moet er openheid en transparantie zijn om onevenwichtigheden aan te pakken. Dit kan gaan over verschillen in meerderheids- en minderheidsgroepen, gender, sociale posities of privileges.

De interlevensbeschouwelijke dialoog kan je ook opdelen in vier vormen, zoals beschreven door de Rooms-Katholieke Kerk:

- **Dialoog van het leven:** Dit is de dialoog van het dagelijks samenleven, op school, in de buurt of tijdens vrijetijdsactiviteiten. De nadruk ligt op het samen leven, gedeelde waarden en de menselijke connectie. Levensbeschouwing speelt dan als tweede factor mee. Binnen de dialoogactiviteiten is dit de meest voorkomende vorm.

- **Dialoog van de gezamenlijke actie:** In deze dialoog werken mensen met verschillende levensbeschouwingen samen voor een gedeeld doel, bijvoorbeeld via een vredesgebed of een gedeelde klimaatactie. De deelnemers spreken zowel vanuit hun levensbeschouwing als vanuit hun positie als burger. Dit wordt ook de dialoog van de handen genoemd.

- **Dialoog van de theologische uitwisseling:** In deze dialoog zoeken de deelnemers naar gelijkenissen en verschillen tussen hun levensbeschouwingen om deze eerlijk te benoemen en te delen. Meestal - maar dat is geen vereiste - zijn de deelnemers experten die samen de inhoud van hun levensbeschouwelijke traditie bespreken. Deze vorm wordt ook de dialoog van het hoofd genoemd.

- **Dialoog van de spirituele beleving:** In deze vorm van dialoog delen mensen hun spirituele ervaringen en beleving via verhalen, gebeden, stilte, meditatie... Dit wordt ook de dialoog van het hart genoemd.

Alle vormen van interlevensbeschouwelijke dialoog werken mee aan het **vredevol samenleven** van mensen met verschillende levensbeschouwingen. Er is geen hiërarchie in deze benaderingen, noch één juiste vorm voor elke situatie. De aanpak hangt af van de groep, het moment, de omstandigheden en wat je precies wil bereiken. In de praktijk worden de verschillende vormen vaak ook gecombineerd.

OPDRACHT

Religie, godsdienst, levensbeschouwing, levensovertuiging, spiritualiteit, geloof of zingeving.

Welk term werkt het best voor de context waarin jij werkt?

OPDRACHT

Maak jouw eigen definitie van interlevensbeschouwelijke dialoog.

Zorg ervoor dat de definitie begrijpelijk is voor iedereen die verbonden is aan jouw organisatie.

OPDRACHT

Authenticiteit, delen, vrijheid en symmetrie zijn de basisingrediënten van elke interlevensbeschouwelijke dialoog.

Maar een echte chef-kok voegt altijd wel enkele eigen ingrediënten toe aan het basisrecept.

Welke ingrediënten zou jij nog toevoegen?

OPDRACHT

Dialoog van het leven
Dialoog van de gezamenlijke actie
Dialoog van de theologische uitwisseling
Dialoog van de spirituele beleving

Orden deze vier vormen van interlevensbeschouwelijke dialoog: welke is het meest aanwezig (1) en welke het minst aanwezig (4) binnen jouw organisatie?

Beschrijf voor elke vorm waarom dit een meerwaarde kan zijn voor de jongeren met wie je werkt.

ACTIVITEIT

Je kan de verschillen tussen polemiek, controverse, debat en dialoog ook samen met je deelnemersgroep verkennen.

Associëren: Leg vier papieren met de vier woorden in de ruimte. Leg elk concept uit. Op de papieren schrijven de deelnemers vervolgens op wat zij associëren met elk van deze gespreksvormen. Hoe zouden ze deze termen vertalen? Ga vervolgens in gesprek: tot welke verschillen komt de groep? Wat is er nodig om tot dialoog te komen?

Uitbeelden: Probeer de concepten uit te beelden. Een eerste deelnemer start met het uitbeelden van polemiek, de anderen sluiten één voor één aan en maken zo samen het beeld compleet. Herhaal deze werkwijze ook voor controverse, debat en dialoog. De idee is om deze volgorde aan te houden en zo te zien hoe opener de lichaamshouding telkens wordt.

Uittesten: Verdeel de groep in duo's. Elk duo kiest een onderwerp waar ze gepassioneerd over zijn én onderling op verschillen. Denk breed, bijvoorbeeld: favoriete voetbalclub, wel of geen make-up, leukste plek in Brussel... Vervolgens gaat elk duo telkens twee minuten lang in gesprek volgens elk van de vier gespreksvormen. Dus eerst twee minuten in polemiek, daarna twee minuten in controverse, twee minuten in debat en tot slot twee minuten in dialoog. Ga nadien in gesprek: hoe hebben de duo's deze oefening ervaren? Wat is het verschil tussen de gespreksvormen? Welke gespreksvorm zijn ze het meest gewoon?

Deze oefening komt uit de Toolkit 'To Believe or Not To Believe - Why not Living together?'. In de toolkit vind je nog extra oefeningen rond levensbeschouwing, dialoog en theater.

2. JONGE BRUSSELAARS EN LEVENSBESCHOUWING

Brussel is een jonge en diverse stad: ongeveer de helft van de inwoners van het Brusselse Gewest is jonger dan 35 jaar, 3 op de 4 inwoners van het Brussels Geweest heeft een buitenlandse herkomst.

Hoe beleven die jongeren levensbeschouwing in de stad en hoe gaan ze om met levensbeschouwelijke diversiteit?

In dit hoofdstuk bespreken we hoe Brusselse jongeren omgaan met levensbeschouwing en welke rol dit in hun leven speelt. We baseren ons hierbij op de cijfers en conclusies uit Jong in de stad 3 (2025).

Jongeren in Brussel en Antwerpen vinden geloof vaker belangrijk, volgen vaker strikt de geloofsregels en gaan frequenter naar religieuze diensten.

Ze ondervinden ook significant meer religieuze druk van hun leeftijdsgenoten.

Jong in de stad 3 (2025)

- In Brussel zijn de meeste jongeren moslim (44,7%), gevolgd door niet-gelovigen (27,7%) en katholieken (10,1%).

- In Brussel gaven jongeren het vaakst aan dat hun geloof “heel belangrijk” is voor hen (37,6%).

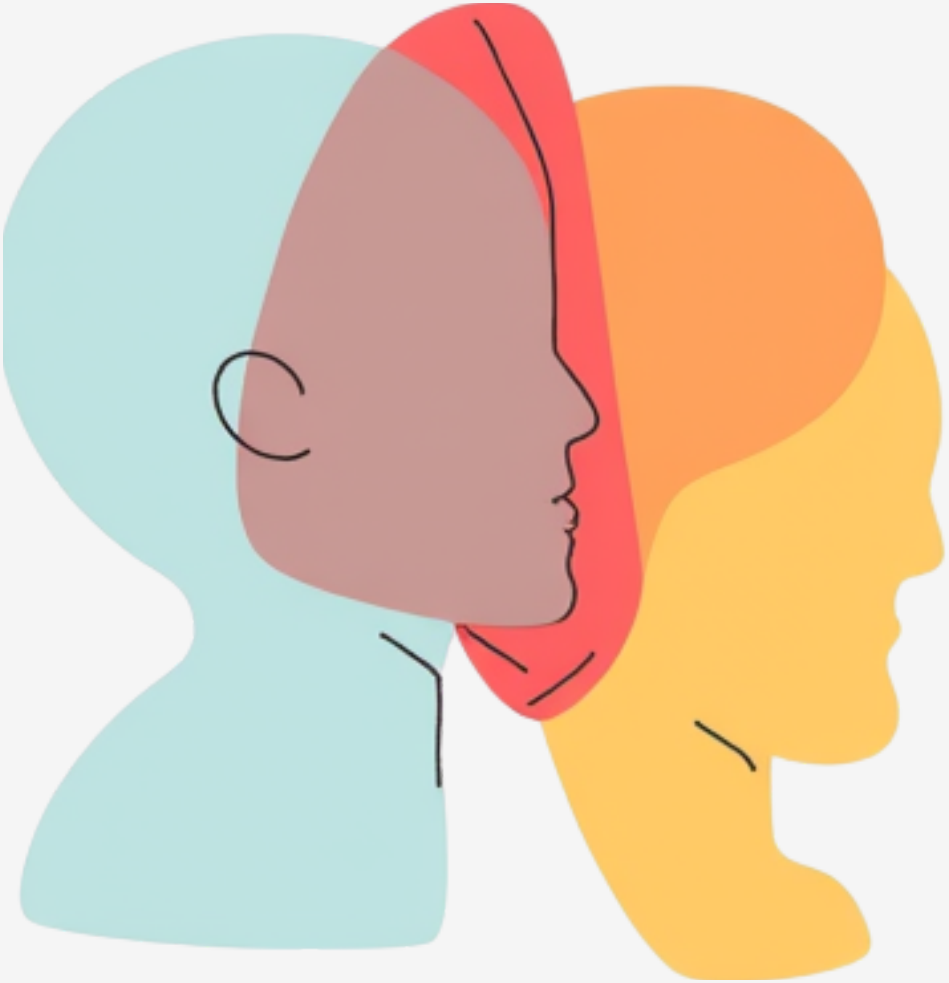
- In Brussel geeft 23,9% van de jongeren aan dat zij een paar keer per jaar een religieuze dienst bijwonen. Minstens 1 op 5 jongeren woont één of meerdere keren per week een religieuze dienst bij.

- Meer dan 20% van de Brusselse jongeren nam ooit al deel aan een religieuze of levensbeschouwelijke vereniging (vroeger of nu). Dit is significant hoger dan in de andere regio’s.

- Jongeren in Antwerpen (5,15) en Brussel (5,344) ervaren gemiddeld genomen een significant hogere sociaal religieuze druk dan jongeren uit Gent of de rest van Vlaanderen. Dat wil zeggen dat jongeren uit Antwerpen en Brussel significant vaker de druk voelen om zich op religieus vlak te conformeren dan de jongeren in Gent en de rest van Vlaanderen.

Deze cijfers uit Jong in de stad 3 (2025) tonen dat religie en levensbeschouwing voor veel jongeren in Brussel een **grotere rol** spelen dan voor jongeren in Vlaanderen. Brusselse jongeren groeien op in een superdiverse stad, waar ze dagelijks in contact komen met verschillende overtuigingen, gebruiken en verwachtingen. Dat maakt Brussel **boeiend en leerrijk**, maar soms ook **uitdagend**.

Als jeugdwerker sta je dicht bij jongeren en kan je het verschil maken. Door aandacht te hebben voor levensbeschouwing en door dialoog mogelijk te maken, help je jongeren om hun eigen **identiteit** te verkennen en **open te staan** voor anderen.

3. DE INTERLEVENS-BESCHOUWELIJKE JEUGDWERKER

BASISHOUDING

- **NIEUWSGIERIG**
- **OPEN**
- **AUTHENTIEK**
- .....

Wie wil werken rond interlevensbeschouwelijke dialoog vertrekt vanuit een oprechte nieuwsgierigheid en bereidheid om naar jongeren te luisteren en hen proberen te begrijpen. Het gaat erom **vragen te stellen**, niet om iemand te ondermijnen, maar om te begrijpen wat iemand zegt.

Als jeugdwerker kan jij jongeren iets bijleren, maar jongeren kunnen jou ook zo veel zaken leren. Dat voelen jongeren ook en maakt dat je in uitwisseling kan gaan. Wie openstaat om de **eigen horizon te verbreden**, nieuwe perspectieven te ontdekken en nieuwe ideeën in het eigen wereldbeeld te nemen, komt al een heel eind ver in de dialoog.

Neem hierbij de tijd om een band te creëren en vertrouwen op te bouwen. Die band vertrekt vanuit de authenticiteit van de jeugdwerker. **Wees echt**, zonder alles te moeten delen. Bevraag ook jezelf en je eigen levensbeschouwing.

Tegelijkertijd is je eigen houding een **weerspiegeling** van het gedrag dat je van je jongeren verwacht. Gedraag je in een dialoog zoals je wil dat je jongeren zich gedragen.

OPDRACHT: WIE BEN JIJ ALS INTERLEVENSBESCHOUWELIJK JEUGDWERKER?

Kies uit onderstaande lijst welke attitude, vaardigheden en kennis jij binnenbrengt in een interlevensbeschouwelijke dialoog.

De lijst is niet exhaustief, afhankelijk van de groep, context of het onderwerp zijn extra of andere elementen nodig. Voeg dus zeker ook eigen elementen toe en creëer je eigen unieke stijl als interlevensbeschouwelijke jeugdwerker.

Interpersoonlijke vaardigheden Interlevensbeschouwelijke dialoog draait om interpersoonlijke relaties. In een interlevensbeschouwelijke dialoog moet je altijd de menselijke relatie voorop kunnen stellen. Wees je bewust van lichaamstaal en emoties en reageer daarop.	**Balans tussen sérieux en humor** Interlevensbeschouwelijke dialoog kan behoorlijk serieus worden, vooral wanneer controversiële onderwerpen aan bod komen. Bewaar het evenwicht tussen ernst en luchtigheid en voeg waar nodig een vleugje humor toe.
Geduld en diepgang Interlevensbeschouwelijke dialoog gaat om leren. Soms hoor je dingen die je echt niet begrijpt. Neem de tijd om je hierin te verdiepen.	**Conflicthantering en bemiddeling** Technieken zoals reflectief luisteren, parafraseren en herkaderen kunnen helpen om conflicten te de-escaleren en begrip te bevorderen.
Communicatievaardigheden Actief luisteren, gesprekken leiden, ervoor zorgen dat iedereen aan het woord komt, een gemeenschappelijke taal vinden.	**Reflectie** Jeugdwerkers moeten jongeren kunnen begeleiden bij het in twijfel trekken van aannames, het herkennen van stereotypen en het kritisch nadenken over de relatie tussen geloof en samenleving.

Kennis van levensbeschouwelijke diversiteit Een brede kennis van verschillende levensbeschouwingen, hun opvattingen, praktijken, tradities. Dit kan gaan over alle vormen van het christendom, de islam, het hindoeïsme, het boeddhisme, het jodendom en andere religies, maar ook het vrijzinnig-humanisme en het atheïsme. Je kan beginnen met de levensbeschouwingen in jouw (werk)omgeving en deze kennis vervolgens verder uitbreiden.	**Kennis van intralevensbeschouwelijke diversiteit** Gevoeligheid en aandacht voor de diversiteit binnen verschillende levensbeschouwingen. Besef van culturele verschillen die invloed hebben op levensbeschouwelijke diversiteit en weten dat de geleefde ervaring kan verschillen van de kennis en feiten in boeken.
Levensbeschouwelijke gevoeligheden en praktijken Kennis van specifieke levensbeschouwelijke gebruiken en praktijken en wat als beledigend of respectloos kan worden beschouwd, met name met betrekking tot onderwerpen als voedsel, kledingvoorschriften, feestdagen en gebedsgebruiken.	**Historisch én actueel besef** Bewustzijn van historische en actuele spanningen en samenwerkingen tussen verschillende levensbeschouwelijke gemeenschappen op verschillende niveaus: wereldwijd, lokaal, in de eigen organisatie.
Kruispuntdenken Kennis van de relatie tussen levensbeschouwing en de andere aspecten van identiteit en hoe andere elementen een rol kunnen spelen in interlevensbeschouwelijke dialoog.	**Dialoogtechnieken** Weten wat een dialoog is en hoe deze verschilt van andere vormen van (verbale) uitwisseling, evenals kennis van technieken om dialoogactiviteiten te faciliteren.

4. AAN DE SLAG

Interlevensbeschouwelijk werken binnen het Brusselse jeugdwerk versterkt niet alleen het samenleven in diversiteit, maar creëert ook veilige plekken waar jongeren zichzelf én de ander beter leren begrijpen.

In dit hoofdstuk ontdek je alles wat je nodig hebt om aan je interlevensbeschouwelijke reis te beginnen: van bewustwording en het betrekken van de juiste mensen, tot het creëren van een veilige maar uitdagende omgeving en het omzeilen van enkele valkuilen.

HET BELANG VAN LEVENSBESCHOUWING (H)ERKENNEN

Interlevensbeschouwelijke dialoog start met het erkennen dat levensbeschouwing een rol speelt in het leven van jongeren. Zelfs als jouw organisatie zich niet expliciet op dit onderwerp richt, zal levensbeschouwing toch opduiken in het leven van de jongeren met wie je werkt: thuis, op school, op straat, in de media of online.

Wanneer je dit erkent, kan je verder nadenken: **wat betekent dit dan voor ons werk?** Op welke manier hebben de jongeren met wie wij werken er baat bij als we levensbeschouwing en interlevensbeschouwelijke dialoog integreren in onze werking?

Mogelijke **voordelen** zijn:

- Onze jongeren voelen zich geaccepteerd en versterkt in hun identiteitsopbouw.
- Onze jongeren verwerven vaardigheden om op een zinvolle en respectvolle manier met levensbeschouwelijke diversiteit om te gaan.
- Onze jongeren ontwikkelen meer bewustzijn voor de diversiteit in de samenleving en de wereld.
- De sociale cohesie en het wederzijdse begrip in de groep worden versterkt.

In een volgende stap kan je in gesprek gaan met je collega's. Zijn de collega's zich eveneens bewust van het belang van dit onderwerp? Welke voordelen zien zij? Zijn er eventuele obstakels die jullie eerst nog uit de weg moeten ruimen? Probeer een **gedeelde visie en kader binnen het team** op te bouwen door vragen te bespreken als:

- Hebben we een toenemende levensbeschouwelijke diversiteit opgemerkt in onze omgeving? Wordt deze diversiteit weerspiegeld onder onze deelnemers?
- Wat betekent interlevensbeschouwelijke dialoog in de context van onze organisatie? Waarom zou onze organisatie hieraan werken? Wat willen wij als organisatie bereiken?
- Hoe kunnen we beginnen met het implementeren van interlevensbeschouwelijke dialoog in onze dagelijkse werking? Of hoe kunnen we de interlevensbeschouwelijke dialoog versterken? Wat zijn onze eerste (of volgende) stappen?

Je kan deze vragen ook bespreken met andere betrokkenen binnen de organisatie.

OPDRACHT

Volgende uitspraken worden vaak gegeven als het gaat over levensbeschouwing en interlevensbeschouwelijke dialoog in het jeugdwerk. Bespreek deze met het team, de jongeren of andere betrokkenen:

- Wij zijn een neutrale organisatie, wij spreken niet over levensbeschouwing.
- We willen onze jongeren gewoon een leuke tijd bezorgen, daarom vermijden we onderwerpen als politiek of levensbeschouwing.
- Ik ben als jeugdwerker zelf niet met levensbeschouwing bezig, waarom zou ik er dan met mijn jongeren over beginnen?
- Levensbeschouwing veroorzaakt enkel conflict.
- In Brussel is levensbeschouwing geen issue meer.

INHOUD, VORM EN MENSEN

Als je het belang van levensbeschouwing en interlevensbeschouwelijke dialoog (h)erkend hebt, is de volgende stap het definiëren van de **doelen** die je binnen je organisatie wil bereiken en het uitstippelen van een plan om deze te verwezenlijken.

Interlevensbeschouwelijke dialoog is een **levenslang proces** en iedereen doet dit op een eigen tempo. Het is niet nodig om meteen een volledige werking rond interlevensbeschouwelijke dialoog te gaan uitbouwen of levensbeschouwing toe te voegen aan elke activiteit. Kies in plaats daarvan een aanpak die het beste aansluit bij jouw organisatie, team en deelnemers.

De **trialoog** kan je helpen om de insteek voor jouw werking scherp te stellen. De trialoog is een concept van **Sofie Verscheure** *(ondernemer en bezieler van Symposion)*. Zij stelt dat elk project een samenspel is van drie elementen: inhoud, vorm en mensen.

Bij de **inhoud** kies je het thema dat je wil aankaarten. Denk aan maatschappelijke thema's, de actualiteit en wat leeft in de wereld van de jongeren met wie je werkt. Je hoeft niet direct de moeilijkste thema's aan te kaarten, je kan starten met iets luchtigs en daarna opbouwen naar meer gevoelige thema's.

INHOUD, VORM EN MENSEN

Bij de **vorm** kies je de werkvorm die het best past bij de deelnemers en bij het thema. Denk aan een uitstap, een gespreksavond, maar ook een theaterproject, workshopreeks of digital storytelling.

Je kan activiteiten organiseren met een **directe focus** op levensbeschouwing en interlevensbeschouwelijke dialoog, zoals een workshop rond levensbeschouwing en relaties, een interlevensbeschouwelijke actie voor de vrede, een stadsspel rond levensbeschouwelijke diversiteit of een interlevensbeschouwelijke gespreksavond rond een film.

Maar je kan levensbeschouwing en interlevensbeschouwelijke dialoog ook **toevoegen aan bestaande activiteiten** in je werking. Begin de sportactiviteit eens met de vraag: wat zegt jouw levensbeschouwing over sport? Of vraag iedereen op het einde van een uitstap om een inspirerend levensbeschouwelijk citaat te delen.

Ook in de **voorbereiding van activiteiten** kan je meer aandacht besteden aan levensbeschouwing. Denk bijvoorbeeld na over:

- de plaats waar je een activiteit organiseert (heeft die een levensbeschouwelijke betekenis?)
- het moment (valt de activiteit samen met de maand ramadan, sabbat, een zondagsviering of een andere belangrijke levensbeschouwelijke dag?)
- de voedingsopties en voedingsvoorkeuren bij het aanbieden van maaltijden en snacks

Twijfel je ergens over? Stel de vraag gewoon. Open en eerlijke communicatie is de beste aanpak om misverstanden te voorkomen.

INHOUD, VORM EN MENSEN

Bij de **mensen** kijk je naar de verschillende betrokkenen:

- **Deelnemers**: Wat hebben onze jongeren nodig? Stellen we een nieuwe groep samen of werken we met een bestaande groep? Een bestaande groep heeft als voordeel dat de leden elkaar al kennen, wat een basis van vertrouwen bevordert. Er kunnen echter ook uitdagingen zijn, zoals een onevenwichtige levensbeschouwelijke samenstelling van de groep. Bovendien kan het voor nieuwe personen die geïnteresseerd zijn in het onderwerp moeilijker zijn om aan te sluiten. In dat geval is het misschien interessanter om een nieuwe deelnemersgroep samen te stellen.
- **Begeleiders**: Welke activiteiten liggen mij het best als begeleider? Welke collega's werken mee? Wie brengt welke ervaring binnen?
- **Partners**: Met wie kunnen we eventueel samenwerken om onze ideeën waar te maken? Je kan in je buurt op zoek gaan naar mogelijke partners die expertise hebben met het thema levensbeschouwing en interlevensbeschouwelijke dialoog. Hierbij kan je verschillende soorten partnerschappen overwegen: het geven van een deskundige input, het uitvoeren van een gezamenlijke actie... Het belangrijkste is dat je een gedeelde visie hebt op wat je wilt bereiken, ook al hebben de organisaties zelf een andere levensbeschouwelijke identiteit of komen ze van buiten het jeugdwerk.

TIP UIT DE PRAKTIJK

Het hoeft niet veel te zijn, laagdrempelige initiatieven werken vaak nog het best en de jongeren gaan het zelf wel op gang trekken.

Begin eens met een vraag te stellen, bijvoorbeeld tijdens een maaltijd: Wat geeft zin aan jouw leven? Wat maakt dat jij 's morgens opstaat?

EERST EEN SAFE SPACE

Interlevensbeschouwelijke dialoog begint bij **vertrouwen**. Dat vertrouwen is noodzakelijk om écht met elkaar in gesprek te gaan. Spreken over je eigen levensbeschouwing gaat uiteindelijk over spreken over het diepste binnenste van jezelf.

Een dialoog die blijft steken op **sociaal wenselijke antwoorden**, saboteert zichzelf, want de echte vragen en spanningen blijven onbesproken.

De kracht van interlevensbeschouwelijke dialoog ligt in het creëren van een kader waarin relaties verkend en versterkt worden, en waarin deelnemers **leren omgaan met verschil** en spanning. Net door fouten te maken, kunnen jongeren leren hoe ze met elkaar omgaan, ook wanneer levensbeschouwing ter sprake komt. Interlevensbeschouwelijke dialoogactiviteiten zijn bevoorrechte ruimtes om hierop te oefenen.

Wederzijds **respect en aandacht** voor ieders noden staan hierbij centraal. Het doel van zo'n dialoog is niet om anderen te overtuigen, maar om elkaar beter te leren kennen en te begrijpen.

Als **begeleider** speel je een sleutelrol in het creëren van een veilige ruimte:

- Denk goed na over de **praktische kant**, zoals de groepsgrootte of de setting van de activiteit. Is er genoeg ruimte? Kunnen jullie gestoord worden?
- Geef zelf het **voorbeeld**: luister actief, toon begrip en sta open voor andere perspectieven.
- **Bespreek met de groep** wat zij nodig hebben om zich veilig te voelen.
- Maak samen **duidelijke afspraken** over hoe jullie met elkaar omgaan. Duidelijke afspraken, gedeelde waarden en heldere principes geven houvast en maken duidelijk waar je als organisatie voor staat.

DAARNA EEN BRAVE SPACE

Wanneer er voldoende vertrouwen is, kan de **dialoog verdiepen**. De safe space wordt dan een brave space: een moedige ruimte waarin deelnemers zich veilig genoeg voelen om ook moeilijke en gevoelige thema's te bespreken en elkaar respectvol uit te dagen.

Onderwerpen zoals LGBTQIA+-rechten, levensbeschouwelijk geweld, internationale conflicten of lokale spanningen in de groep zijn vaak sterk **gepolariseerd**. Iedereen weet dat ze emoties kunnen oproepen en conflicten kunnen veroorzaken.

Een interlevensbeschouwelijke dialoog die deze thema's vermijdt, verliest echter haar essentie. Het niet benoemen van wat leeft, kan leiden tot frustratie, afstand en zelfs het afhaken van deelnemers. Juist door de **'olifant in de kamer'** zorgvuldig en begeleid bespreekbaar te maken, krijgt interlevensbeschouwelijke dialoog haar volle betekenis.

VALKUILEN

Het organiseren van een interlevensbeschouwelijke dialoog is niet zonder valkuilen. Als deze niet aangepakt worden, bestaat het risico dat stereotypen worden bevestigd, deelnemers zich onbegrepen voelen en de thema's die er echt toe doen niet worden aangekaart.

Essentialisering gebeurt wanneer we jongeren herleiden tot één aspect van hun identiteit, bijvoorbeeld hun levensbeschouwing. Gedrag wordt dan automatisch verklaard vanuit dat ene kenmerk, terwijl andere factoren zoals leeftijd, opvoeding, gender, sociale achtergrond of persoonlijke ervaringen buiten beeld blijven. Dit kan ertoe leiden dat situaties te snel en te eenvoudig worden geïnterpreteerd:

- Twee jonge moslims in de groep kiezen ervoor om niet mee te gaan liften tijdens een uitstap. Een van de jeugdwerkers reageert: "Is liften niet toegestaan in de islam?"

Hoewel interlevensbeschouwelijke dialoog de nadruk legt op levensbeschouwing, betekent dit niet dat **andere aspecten van identiteit** plotseling niet meer meetellen. In het voorbeeld willen de jongeren misschien niet liften omdat ze dat nog nooit hebben gedaan, zich te jong voelen of thuis hebben geleerd om niet met onbekenden mee te rijden.

Interlevensbeschouwelijke dialoog vraagt aandacht voor levensbeschouwing, maar niet uitsluitend daarvoor. Jongeren brengen altijd meerdere identiteiten en ervaringen mee die samen bepalen hoe ze denken, voelen en handelen. Daarom is **intersectioneel denken** belangrijk, ook in het kader van interlevensbeschouwelijke dialoog. Door hier bewust mee om te gaan, vermijd je veralgemeningen en creëer je ruimte voor echte gesprekken, wederzijds begrip en vertrouwen.

VALKUILEN

Je kan niemand dwingen om deel te nemen aan de dialoog of om over de eigen levensbeschouwing te delen (**vrijheid en delen**). Ook al heb jij alles voorbereid, het is aan de deelnemers zelf om te kiezen of ze erin stappen of niet. Soms werkt het en soms niet.

Wees ook voldoende open over je eigen intenties om een dialoog te organiseren (**authenticiteit**). Al te vaak werd (en wordt) interlevensbeschouwelijke dialoog misbruikt om een andere, verborgen agenda te dienen, zoals deelnemers bekeren of overtuigen van een bepaalde levensbeschouwing

In interlevensbeschouwelijke dialoog is het belangrijk om aandacht te hebben voor machtsverschillen (**symmetrie**). Niet iedereen voelt zich even vrij om te spreken. Jongeren starten ook niet allemaal vanuit dezelfde (maatschappelijke) positie. Als begeleider is het belangrijk om dit te herkennen, bespreekbaar te maken en te zorgen voor zoveel mogelijk gelijkwaardigheid. Dat kan door te letten op de samenstelling van de groep, een veilige plek te kiezen en te werken in kleine groepjes zodat iedereen aan bod komt.

5. METHODIEKEN EN WERKVORMEN

In dit laatste hoofdstuk vind je verschillende werkvormen en methodieken voor interlevensbeschouwelijke dialoog.

Een wonderformule die altijd werkt, zal je hier helaas niet vinden. De aanpak hangt altijd af van de situatie, de groep, het thema en de betrokkenen.

Wel geven we enkele praktische handvaten, tips en inspiratie mee om in de praktijk aan de slag te gaan. Hiermee kan je experimenteren en zoeken naar wat het best aansluit bij jouw realiteit.

DE START

Soms begint een interlevensbeschouwelijke dialoog heel **onverwacht**. Je hebt een activiteit en deze gaat ineens vanzelf over in een interlevensbeschouwelijke dialoog (of vaker: een debat, controverse of polemiek).

Op dat moment is het noodzakelijk om **rust** te installeren:

- Ga na of iedereen akkoord is om het gesprek verder te zetten. Check ook bij jezelf of dit voor jou een goed moment is.
- Indien jij of anderen aangeven hier niet op door te willen gaan, maak dan een afspraak om hier later op terug te komen.

Begin elke interlevensbeschouwelijke dialoog, voorbereid of spontaan, met het maken van enkele **afspraken**. Dit kunnen specifieke afspraken zijn voor de activiteit, maar je kan ook verwijzen naar de bestaande afspraken in de organisatie.

TIP UIT DE PRAKTIJK

Gebruik de gouden regel om afspraken concreet te maken: “Doe niet aan een ander wat je zelf niet wil” of “Behandel een ander zoals je zelf behandeld wil worden”.

Deze regel komt voor in bijna elke levensbeschouwing en vormt een herkenbaar en verbindend uitgangspunt.

VERLOOP

Elke dialoog verloopt anders, maar sommige **schema's** kunnen houvast bieden bij het structureren van je activiteit. We zetten er drie op een rij die vaak gebruikt worden in het kader van interlevensbeschouwelijke dialoog.

Starting home – crossing over – coming back home

- Laat iedere deelnemer **eerst voor zichzelf** iets voorbereiden vanuit de eigen levensbeschouwing. De ontmoeting met de levensbeschouwelijke andere kan maar betekenisvol zijn als iedere deelnemer de eigen gedachten eerst even op orde zet.
- Vervolgens gaan de deelnemers **in dialoog met de levensbeschouwelijke ander**. Ze gaan elkaar bevragen en samen zoeken naar gelijkenissen en verschillen. Hierbij is het niet de bedoeling om de ander te overtuigen, noch om de eigen identiteit te gaan verloochenen.
- Laat iedere deelnemer **terugkeren naar de eigen levensbeschouwing** en bij zichzelf reflecteren: Wat heb ik geleerd uit deze ontmoeting met de ander? Wat heb ik geleerd over mezelf, mijn identiteit, wie ik ben en wil worden?

Dit principe wordt voornamelijk toegepast in de context van interlevensbeschouwelijke dialoog in het onderwijs.

VERLOOP

Het **Internationale Dialoog Centrum KAICIID** benadrukt volgende stappen in een interlevensbeschouwelijke dialoog:

- Elkaar leren kennen
- Verschillen erkennen: Beseffen dat de deelnemers op sommige zaken van elkaar verschillen. De nadruk ligt op het leren kennen en erkennen van de eigen vooroordelen, angsten en taboes.
- Gelijkenissen zoeken: Op zoek gaan naar wat de deelnemers verbindt en samen een gemeenschappelijk doel formuleren.
- Samen actie plannen: Bespreken wat de deelnemers samen willen doen en welke volgende stappen ze kunnen nemen.
- Dialoogrelatie onderhouden: De relatie en het contact actief blijven verzorgen.

Ook de stappen van **waarderend onderzoek** zijn goed toepasbaar in een interlevensbeschouwelijke dialoog. Deze methode wordt vaak gebruikt bij een dialoogtafel of dialoogcirkel:

- Define (Definieer): bepaal het doel van de dialoog
- Discover (Ontdek): ontdek de positieve kern, wat al goed werkt
- Dream (Droom): denk na over de ideale toekomst
- Design (Ontwerp): bedenk hoe die toekomst te bereiken
- Destiny (Uitvoeren): werk concreet aan de plannen

DIALOOGCIRKEL

Een dialoogcirkel is een werkvorm die wordt ingezet om interlevensbeschouwelijke dialoog op een veilige, gelijkwaardige en respectvolle manier te bevorderen. De deelnemers zitten in een cirkel wat symbolisch ook bijdraagt aan **gelijkwaardigheid**: iedereen kan elkaar zien en niemand neemt een dominante positie in. Een variant hierop is de gesprekstafel, waar een gedeelde tafel de deelnemers met elkaar verbindt.

Vaak wordt gewerkt met een **gespreksimpuls** als start: een open vraag, een persoonlijk verhaal, een korte tekst, afbeelding of stelling. Vervolgens kan iedereen met elkaar hierover delen. Een gespreksleider of facilitator bewaakt de afspraken, stimuleert verdieping en zorgt ervoor dat iedereen aan het woord kan komen.

Een andere variant is een **stiltecirkel**, waarbij de deelnemers samen in stilte zitten en er ruimte is voor innerlijke reflectie. Je kan deze werkvorm ook toevoegen aan de dialoogcirkel en momenten van praten afwisselen met momenten van stilte.

INTERACTIEVE WORKSHOP

Een interactieve workshop is een activerende werkvorm waarin deelnemers via **gezamenlijke opdrachten en reflectie** met elkaar in gesprek gaan over levensbeschouwelijke thema's. In een workshop worden verschillende interactieve werkvormen ingezet, zoals korte energizers, stellingen, rollenspelen, casussen of creatieve opdrachten, die uitnodigen tot het delen van persoonlijke ervaringen. De workshop wordt afgesloten met een gezamenlijke reflectie en transfer naar de eigen context.

Je kan werken met kant-en klare workshops of sjablonen. Of je kan ook je **eigen workshop ontwikkelen.**

UIT DE PRAKTIJK

In het project **Habbebabbel** ontwikkelden enkele jongeren uit de kerngroep van Habbekrats L'Ilo samen met Axcent vzw een eigen interlevensbeschouwelijke workshop rond het thema respect. Tijdens drie inhoudelijke sessies ontwikkelden ze het spel R.E.S.P.E.C.T. dat ze vervolgens ook speelden met de andere jongeren van L'Ilo.

MAKE IT FUN

Religie en levensbeschouwing hebben vaak de connotatie van zo serieus te zijn. Dat hoeft helemaal niet. Je kan ook meer **speelse werkvormen** gebruiken om aan interlevensbeschouwelijke dialoog te werken:

- Een interlevensbeschouwelijke **escapegame** waarbij de groep alle aanwezige ervaring en kennis moet samenleggen om te kunnen ontsnappen?
- Een **stadsspel** waarin de groep de levensbeschouwelijke diversiteit in de buurt verkent via verschillende opdrachten?
- Een zelfgemaakt **gezelschapsspel** met gespreksvragen en doe-opdrachten?

Hier ligt een grote kracht van jeugdwerk. Jeugdwerkers hebben ervaring met **niet-formeel leren** en diverse **speelse en creatieve methodes**. Die expertise kan ingezet worden om interlevensbeschouwelijke dialoog op veel verschillende manieren vorm te geven, zodat alle jongeren zich gezien, gewaardeerd en betrokken voelen en zich elk op hun eigen manier kunnen uiten.

ACTIVITEIT: WAARDEBALLONNEN

Iedere deelnemer krijgt een ballon en schrijft hierop de belangrijkste waarde in het leven voor zichzelf. De ballon symboliseert vanaf nu deze waarde. De deelnemers moeten er goed zorg voor dragen, want de ballon kan vallen, ontploffen of wegwaaien.

De opdracht is vervolgens om de eigen ballon in te lucht te houden door er telkens zachtjes tegenaan te tikken. De deelnemers lopen door elkaar, maar blijven gefocust op het in de lucht houden van de eigen waardeballon.

Na een paar minuten vormen de deelnemers duo's. Eerst kiest elk duo één ballon om samen in te lucht te houden. Als dat lukt, mogen ze proberen om samen beide ballonnen in de lucht te houden, opnieuw zonder de grond te raken.

Na nog een paar minuten verzamelt iedereen in een kring. Elke deelnemer vertelt nu aan de groep over de opgeschreven waarde en waarom deze belangrijk is. De begeleider kan hierbij ook extra vragen stellen: Heb je ooit het gevoel gehad dat je waarde werd aangetast? Denk je dat deze waarde ook belangrijk is voor anderen?

Daarna kiest de groep samen één waarde(ballon) waar iedereen het over eens kan zijn. De groep blijft in een kring staan. Samen moeten ze er nu voor zorgen dat de ballon in de lucht blijft, ze mogen echter niet verbaal communiceren. Als dit lukt met één ballon, is het mogelijk om een tweede of zelfs een derde ballon toe te voegen.

Sluit de oefening af met een gesprek. Wat betekenen waarden voor deze groep? Wanneer staan waarden onder druk (en dreigen ze op de grond te vallen)? Wat helpt om waarden te beschermen?

Deze oefening komt uit de Toolkit 'To Believe or Not To Believe - Why not Living together?'. In de toolkit vind je nog extra oefeningen rond levensbeschouwing, dialoog en theater.

TREK EROP UIT

De diepste interlevensbeschouwelijke gesprekken vinden meestal niet plaats tijdens een workshop of activiteit. Wel op momenten dat het stilvalt, momenten van **tussentijd**. Bijvoorbeeld bij het kampvuur, of hangend in de zetel na een drukke dag vol activiteiten.

Samen eropuit trekken tijdens een **weekend of meerdaagse** is een boeiende manier om elkaar op een diepere manier te leren kennen. Het is letterlijk samen-leven, 24 op 24.

UIT DE PRAKTIJK

D'Broej Peterbos en Axcent vzw organiseren jaarlijks een **interlevensbeschouwelijke 'rupture'** waarbij Brusselse jongeren met verschillende levensbeschouwingen samen gaan trekken in de Spaanse Pyreneeën. Hoewel de ervaring moeilijk in woorden te vatten is, doet een van de deelnemers hier wel een poging: getuigenis Carte Blanche

SHOW, DON'T TELL

Interlevensbeschouwelijke dialoog kan soms heel talig zijn. Tegelijkertijd is er zo veel dat beleefd wordt en niet makkelijk onder woorden gebracht kan worden. Vanuit die insteek kan het werken met **theaterspel** heel nuttig zijn voor een interlevensbeschouwelijke activiteit. Het is een manier om emoties, gedachten en het innerlijke naar buiten te brengen.

UIT DE PRAKTIJK

In het project **Interface** organiseerden KAJ De Mug en Axcent vzw maandelijks speelse dialoogactiviteiten voor jonge nieuwkomers. De ervaringen werden gebundeld in een brochure.

In het Europese project **To Believe or Not To Believe** verkende Axcent vzw samen met partners uit Italië en Spanje de mogelijkheden om bevrijdingstheater te gebruiken voor interlevensbeschouwelijke dialoog. In de toolkit vind je concrete kaders, oefeningen en tips om zelf aan de slag te gaan.

Interlevensbeschouwelijke dialoog vraagt geen ingewikkelde methodes: een open houding, een veilige ontmoetingsplek en een oprecht gesprek zijn vaak al genoeg. Begin klein, stel eens een vraag en ga op zoek naar de werkwijze en aanpak die het best past voor jouw organisatie en jouw deelnemers.

Heb je na het lezen van deze publicatie nog vragen? Of heb je zin om samen met Axcent vzw een project of activiteit uit te werken? Laat het ons zeker weten via info@axcent.org.

Veel dialoogplezier!

Deze publicatie werd gerealiseerd met de steun van de VGC

brussel